

MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ

Fakulta sociálních studií

Esej

Úvod do sociální antropologie

„Zhodnot' a srovnej přístup M. Harnera, J. Frazera, V. Turnera a E. Evanse-Pritcharda ke studiu náboženství.“

Náboženství je nezbytnou součástí každé společnosti, zasahuje ji a ovlivňuje. Díky tomuto faktu vyvolává podstata náboženství velké množství kontroverzních názorů ve sféře vědecké i laické. Řada vědců a myslitelů se snažila vymezit univerzální definici náboženství (Bowie, 2008). V této práci se budu věnovat teoriím čtyř antropologů, kteří se zabývali problémem náboženství. Jedná se o teorie Jamese G. Frazera, Edwarda E. Evans-Pritcharda, Victora W. Turnera a Michaela Harnera. Cílem této práce je popis a srovnání jejich teorií. Pokusím se zjistit, jestli mají nějaký společný znak, který by mohl být považován za část obecně platné definice náboženství.

Chronologicky prvním ze čtyř výše zmíněných byl James George Frazer, významný skotský antropolog a etnolog, kterého řadíme do evolucionistického období. Ve své nejvýznamnější knize Zlatá ratolest se zabýval především studiem náboženství a magie (Soukup, 1994). „*Frazerova působivost tkvěla z velké části v tom, že s tímž smyslem pro skladebnost, sevřenost, integrálnost pohledu, který charakterizuje literární dílo, dovedl vkomponovat do svého díla obrovské množství údajů z folklóru, klasické antiky, starověké Mezopotámie, Egypta, z bible, etnografie zámořských národů a vyvozovat z nich další a další představy a obrazy tak, že vznikl bohatý, ale uzavřený celek.*“ (Frazer, 1994: 5). Spojoval vývoj náboženství s vývojem společnosti, obojí se podle něj vyvíjí progresivně, tedy od primitivních forem k formám rozvinutějším. Nejnižší formou je podle Frazera magie, nad ní stojí náboženství, tedy víra v duchovno. Nejvýše stojí věda. Nejvíce se zabýval magií sympatetickou, ta je založena na principu akce a reakce, jeden jev vychází z jevu druhé bez jakékoliv vnějšího zásahu. Sympatetická magie funguje pomocí dvou asociativních zákonů – zákonu podobnosti (homeopatická/imitativní magie) a zákonu kontaktu (kontaktní magie) Jako příklad imitativní magie uvádí Frazer zpodobňování nepřítele a víra, že zraněním či zničením figurky bude zraněna nebo dokonce zabita zpodobněná fyzická osoba. Tyto praktiky se vyskytují ve světě již od dob staré Indie a Babylonu (Frazer, 1994). Dalším příkladem můžou být různé rituály, které se snaží ovlivnit početí ženy, toužící po dítěti. „*Magie kontaktní vychází z představy, že věci, které byly jednou spojeny, musí zůstat i poté, co byly od sebe navzájem zcela odděleny, v takovém sympatetickém vztahu, že cokoli se stane jedné, musí ovlivnit i druhou.*“ (Frazer, 1994). Nejčastěji se jedná o víru, že části lidského těla jako nehty, vlasy a zuby jsou nadále spojeny s osobou. Dalším příkladem může být víra, že část duše dítěte zůstává v placentě. Z tohoto přesvědčení pramení různé rituály, například u Bagandů, kteří placentu zakopávají ke kořenům banánovníku. Banánovník je až do dozrání plodů považován za posvátný (Frazer, 1994). S magií je podle Frazera velmi úzce spjata věda. Obě fungují na principu asociativních zákonů, které jsou pro lidské myšlení nepostradatelné. Ve vědě tyto principy užíváme správně, pokud je užíváme chybně, nejedná se o vědu, ale o magii. Náboženství Frazer chápe jako „*usmiřování nebo nakloňování si sil nadřazených člověku, které v očích věřících řídí a ovládají chod přírody a lidského života*“ (Frazer, 1994: 50). Náboženství musí obsahovat teoretické vymezení, ale i praktickou činnost. Obě tyto části jsou podle Frazera podstatné a pokud mluvíme o náboženství, nemůže existovat jedna bez druhé.

Na rozdíl od Frazera, který se snažil přijít s prvotní příčinou vzniku náboženství, Edward Evan Evans-Pritchard tvrdil, že pátrání po počátcích náboženství je zbytečné a nepodstatné. Tento britský antropolog a metodolog byl žákem Bronislawa Malinowského a řadíme jej do období funkcionalismu. Aktivně se účastnil terénních výzkumů, nejvýznamnější byl jeho pobyt mezi Neuery v Súdánu, strávil mezi nimi přibližně rok a stal se odborníkem na jejich kulturu a náboženství (Soukup, 1994). Evans-Pritchard určil tři části antropologického zkoumání. První částí je sběr dat a popis společnosti, důležitý je podle něj antropologův pobyt v dané společnosti. Dále následuje strukturální analýza, tou by měla být odhalena struktura společnosti jako celku, ta by měla být srozumitelná i laikovi, který není seznámen s danou společností seznámen. Třetí fáze výzkumu je komparace dat (Soukup, 1994). Komparace je podle něj velmi důležitá, například srovnání nejrůznějších náboženství pomůže přinést poznání podstaty náboženství. Evans-Pritchard přistupuje ke všem náboženstvím jako k jednomu celku, nenadřazuje jedno druhému. Zabývá se mimo jiné i důležitostí poznání přírodních náboženství (Soukup, 2000).

V náboženském pojetí symbolisty Victora Witter Turnera se setkáváme především se studiem rituál a komparativní religionistikou. Turner, stejně jako Evans-Pritchard, byl zastáncem teorie, že k pochopení podstaty náboženství, musíme poznat primitivní náboženství, především pochopit symboliku jednotlivých rituálů. Rozvíjí především teorii přechodového rituálu, kterou spracoval Arnold van Gennep. Přechodový rituál se skládá ze tří fází – oddělení, prahové („liminární“) fáze a samotného začlenění. Turner se nejvíce věnuje druhé, liminární fázi, která se podle něj vyznačuje řadou symbolů. Limitární fáze nastává při přechodu z nižší vrstvy do vrstvy vyšší. Lidé v tomto přechodném stavu stojí na pomezí dvou skupin, jejich pozice není jasně určena. Osoby v této fázi jsou si navzájem rovni a jsou podřazeny určité autoritě. Tuto komunitu noviců Turner označuje jako *communitas*. V *communitas* existují pouta mezi jednotlivými členy, kteří prožívají přechod stejným způsobem, jejich ponížení mírní pýchu. „Liminarita znamená, že vyšší postavení neexistuje bez nižšího a ten, kdo zastává vyšší pozici, musí zažít jaké to je být ponížený“ (Turner, 2004). Prahový stav se mnohdy ustálí a stane se trvalým, jako příklad uvádí Turner křesťanské řeholníky, konkrétně františkány. V historii i literatuře můžeme najít spoustu příkladů prostých lidí, kteří jsou vznešenější než vysoko postavení funkcionáři. Nejvýraznějším příkladem *communitas* může být beat generation a hnutí hippies, Murphy tento jev popisuje jako potřebu přerušit hierarchicky uspořádané společenské stavy a dospět do stavu zbaveného konvence (Murphy, 2001).

Americký antropolog Michael Harner se ke studiu náboženství staví nejvíce praktickým způsobem. Harner se naučil šamanským technikám u indiánského kmene Jivaro v Jižní Americe. Poté se pokusil aplikovat svá poznání na obyvatelstvo Severní Ameriky a Evropy, byl přesvědčen o tom, že i naši předkové ovládali šamanské techniky (Bowie, 2008). Své zkušenosti sepsal do knihy *The Way of The Shaman*. Jedná se o příručku, pro ty, kteří se chtějí naučit šamanským technikám, pro ty, kteří se vracejí ke kmenové praxi. Šamanismus se nedá zkoumat, musí být založen na osobním prožitku. Harner se také věnuje šíření šamanismu založením organizace *Foundation of Shamanic Studies*. Šamanismus považuje za správnou cestu v léčení či vyvarování se nemoci, s kterými si mnohdy západní medicína nedokáže

poradit. Šamanismus je léta praktikován, je tedy prověřen až tisíckrát více než moderní lékařství. Šamanem může být muž i žena, jedná se o osobu, která pomocí své vůle vstupuje do změněného stavu vědomí. V tomto stavu dokáže získat užitečné vědomosti, které využívá k pomoci ostatním lidem. Šaman je charakterizován právě tímto „extatickým“ stavem vědomí, kterého umí využívat správným způsobem. Změněný stav vědomí je nabyt pomocí halucinogenních látek, nebo pomocí monotónního bubnování. Šamanismus je rychlejší a účenější verzí různých náboženských rituálů, jako například meditace a modlitby (Harner, 2010).

Přestože se tito čtyři antropologové zabývali stejným tématem, rozdíly v jejich teoriích jsou značné. Frazerovy teorie byly čistě teoretické, neúčastnil se terénních výzkumů a náboženství považoval za nedokonalou formu lidského myšlení, ke kterému se lidé přikláněli při selhání magie. Frazer náboženství popisoval, nikoliv studoval. Evans –Pitchard se oproti němu věnoval terénnímu výzkumu, přesunul pozornost k přírodním náboženstvím, která podle něj byla základem pro pochopení celkové podstaty náboženství. Podobnosti můžeme najít mezi Evans-Pitchardem a Turnerem, ten se také účastnil terénního výzkumu a to u kmene Ndembu, nejvíce věnoval studiu rituálů. Stejně jako Evans-Pitchard, i Turner byl přesvědčen, že pokud pochopíme symboliku rituálů u primitivních společností, přispěje to k pochopení náboženství jako celku. Rozdíl nacházíme u chápání pojmu „primitivní společnost“, Turner tvrdí, že neexistuje jednodušší společnost, některé společnosti mají jen méně rozvinuté technologie. Michael Harner se také věnoval terénnímu výzkumu, strávil rok u indiánu Jivaro, kde se naučil šamanským technikám. Tuto svoji zkušenost poté popsal ve své knize, která sloužila spíše jako příručka „jak se stát šamanem“. Nezabýval se konkrétními teoriemi, podobně jako Evans-Pitchard a Turner si zakládal na poznání přírodních kultur, které nás mohou naučit novým věcem.

V této eseji můžeme vidět, jakým způsobem se se vyvíjel přístup ke studiu náboženství. Z prvotního pohrdání přírodními společnostmi, jejichž náboženství bylo z počátku považováno za primitivní, přes rozrůstající se zájem o primitivní kultury se dostáváme až k Michaelu Harnerovi, který považoval šamanismus, tedy formu primitivního náboženství za správnou a fungující a snažil se šamanské techniky přiblížit co největšímu počtu lidí ze západního světa.

Bibliografie:

BOWIE. Fiona. 2008. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál.

FRAZER. James, G. 1994. *Zlatá ratolest*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta.

HARNER. Michael, J. 2010. *Cesta Šamana*. Praha : DharmaGaia.

MURPHY. Robert, F. 2001. *Umlčené tělo*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

SOUKUP. Václav. 1994. *Dějiny sociální a kulturní antropologie*. Praha: Karolinum.

SOUKUP. Václav. 2000. *Přehled antropologických teorií kultury*. Praha: Karolinum.

TURNER. William, W. 2004. *Průběh rituálu*. Brno: Computer Press.